

Кожний наш чоловік знає, що ціль наша єсть: вибороти своєму народові поважне становисько між іншими народами, та не заржавілими списами чубатих гідів наших, а живим словом, русько-українською мовою.

Іван Пулюй

Олександр БАРВІНСЬКИЙ
(8.06.1847–25.12.1926)

ВІН НАЛЕЖАВ ДО СЛАВЕТНОГО РОДУ

Наш час, попри всі його багатозначні виміри, увійде в історію як час самопізнання, осмислення історичної ролі свого народу на теренах вселюдства. І чи не тому, скажіть, ми так спрагло припадаємо до джерел, аби з ріки часу винести золоті піщинки правди про самих себе, про кращих носіїв духу, котрі є сіллю нації і незаперечним втіленням її чеснот.

Саме тому на цій дорозі нас чекає багато чого незнаного. Ось і ми, готуючи чергову передачу з історії науки, не раз відкриваємо для себе постаті видатних співвітчизників, які творили славу людства й іноді дивуємося, як вони могли загубитися, щезнути з народної пам'яті.

А відповідь проста. У бездержавної нації не могло бути ані власної історії, ані власної культури. На щастя, прозріваємо. Творяться нові незаідеологізовані енциклопедії, словники, довідники. Вже порадили ми виходом у світ першого тому знаменитої ЕСУ (Енциклопедії Сучасної України) під редакцією трьох відомих у світі українських вчених-академіків Івана Дзюби, Аркадія Жуковського та Олега Романіва.

Добре, що сьогодні за підтримки та сприяння Національної Академії наук України та Наукового Товариства імені Тараса Шевченка осучаснюється та перевидається Енциклопедія Українознавства

Передача прозвучала в ефірі 9 червня 2002 року.

Володимира Кубійовича. Будемо сподіватися, що до скарбівні духовності нашого народу повернуться всі славетні імена, цілі династії і роди, якими по праву може пишатися Україна.

Додам, що в народних поменниках вони займають найменше місця. Що ми знаємо, скажімо, про рід Барвінських, який залишив помітний слід у рідній культурі?

У пам'яті спливає хіба що ім'я Василя Барвінського — композитора, автора пісень, романсів, музичних обробок, композицій, якого сам Сталін у 1939 році "запрошував" до написання гімну Радянського Союзу...

Ото і вся наша обізнаність, здається. А історія роду Барвінських нараховує кілька сторіч, і всі представники відзначалися подвизництвом на ниві науки і культури.

Найпомітніша — галицька гілка роду: духівник високого сану, ректор Львівського університету Мартин Барвінський; священник Григорій Барвінський і його сини — Олександр, Іполит, Іван, Осип — автор цікавих історичних драм, Володимир — відомий юрист, засновник єдиної української газети "Діло", яка проіснувала від 1880 до 1939 року. Всі вони, як і їхні діти пізніше, самовіддано служили українській справі. Мабуть, саме через це десь у глибоких архівах переховувалася і родинна хроніка Барвінських, яку першим записав священник і просвітитель Іван Барвінський. А продовжили нащадки.

Якби ми відкрили ту хроніку сьогодні, то дізналися б, що 8 червня 2002 року виповнилося 155 років від дня народження одного із найвидатніших представників цього славетного роду — Олександра Барвінського. Але коли такої змоги не маємо, звернемося до "Енциклопедії Українознавства" Володимира Кубійовича, яка не раз виручала нас.

Цитуємо: "Олександр Барвінський, видатний педагог, історик, громадсько-політичний діяч. З молодих років брав участь у громадському житті (львівська "Громада"). З 1868 року учитель гімназії — в Бережанах, Тернополі; з 1888 — професор державної учительської семінарії у Львові; 1891-1907 — посол до віденського парламенту; 1894-1904 — член Галицької Шкільної Ради; 1917 — член австрійської Палати Панів. З 1867 року співробітник "Правди". Під впливом Куліша створює серію підручників для українських шкіл., заслугою Барвінського є запровадження фонетичного правопису в школах і терміну "українсько-руський" в підручниках..."

Далі йде перелік наукових праць, книг, товариств, відзначень його доробку, а насамкінець зазначається, що "1918 року Барвінський був секретарем (тобто міністром за сьогоднішніми означеннями) освіти і віровизнання в першому Державному Секретаріаті ЗУНР..."

Нещодавно вийшла ґрунтовна праця про Олександра Барвінського "Я жив для свого народу..." Стефанії Павлишин (Львів, "Академічний Експрес", 1997 рік). Кілька слів про автора видання. Стефанія Павлишин — професор Львівської консерваторії ім. Миколи Лисенка, голова секції мистецтвознавства Західного наукового центру НАН України, дійсний член НТШ, автор понад 100 наукових досліджень, серед них кільканадцять окремих видань: "Денис Січинський", "Станислав Людкевич", "Ігор Соневицький"... 1 ще деталь, Стефанія Павлишин є правнучкою Іванки Барвінської, сестри Олександра, Володимира та Осипа.

У вступі до цього видання читаємо: "Олександр Барвінський був засновником товариства "Просвіта" в Тернополі у 1875 році і тут же "Руської бесіди" у 1884 році... Особливо великі його заслуги перед НТШ у Львові: з його ініціативи у 1892 році Товариство ім. Шевченка перетворене у наукове, і Олександр Барвінський був його Головою протягом 1893-1897 років, а в 1899 році отримав почесне звання його дійсного члена..."

Вже самі лиш ці факти життєдіяльності вченого свідчать, що Олександр Барвінський — яскрава зірка на небосхилі української науки.

* * *

Олександр Барвінський народився 8 червня 1847 року в селі Шляхтинцях неподалік Тернополя у давньому священичому роді. Батько Григорій мав парохію у Шляхтинцях, передплачував часописи, мав бібліотеку, а що найбільш важливо, розмовляв виключно українською мовою.

Початкову науку Олександр розпочав у місцевій сільській школі, а в 4-й клас пішов до німецької школи у Тернополі. Гімназія була німецькою, і українській мові, як і іншим, відводилося лише дві години на тиждень. Незважаючи на утиски, національна свідомість молоді зростала. 1864 року тут з'явилася таємна молодіжна організація "Громада". Олександр Барвінський став її членом.

А присягу приймав у Олександра Барвінського його старший товариш, згодом фізик світової слави, Іван Пулюй. Громадівці присягали "нічого і нікого не зрадити та ціле життя працювати для свого народу". Як і Іван Пулюй, Олександр Барвінський став свідомим українцем і противником москвофільства на все життя.

Дивовижно перепелися долі обох українських світочів. Вони згодом навіть породичалися: з дочкою Пулюя Наталею одружився син Олександра Василь Барвінський, славетний композитор.

По закінченні гімназії у 1865 році Олександр Барвінський вступає до Львівського університету на філософський факультет. В

часі навчання, за його участі тут відроджується діяльність студентської "Громади". В 1867 році він починає видавати газету "Правда", а наступного року започатковує святкування у Львові роковин Шевченка. В цьому ж часі він запізнається з Григорієм та його старшим братом Сидором Воробкевичами, з композитором Миколою Лисенком, який саме на прохання Барвінського написав свій славнозвісний "Заповіт". Для самого композитора це стало ідеєю працювати над музичним оформленням Шевченкових поезій.

Закінчивши з найкращим успіхом навчання в університеті у 1868 році, Олександр Барвінський отримує посаду помічника вчителя гімназії у Бережанах. Тут він з великим завзяттям береться за створення українських шкільних підручників. В цьому йому допомагає особисте знайомство з Миколою Лисенком і Пантелеймоном Кулішем. Результатом цієї праці стала з'ява дуже доброго підручника "Виїмки з українсько-руської літератури". Відтоді і був уведений в літературу цей термін — "українсько-руський". Разом з іншими педагогами Барвінський впроваджував 1892 року до всіх українських підручників фонетичний правопис, тобто трохи змодернізовану кулішівку. Це завдало великого удару по москвофільству, що насаджувалося тоді в Галичині.

З 1871 року спеціальна комісія призначає Олександра Барвінського старшим вчителем семінарії в Тернополі. Тут він багато працює на ниві педагогіки, засновує філію "Просвіти" і започатковує українську історичну археографію — спеціальну дисципліну, що вивчає теорію і практику видання писемних історичних джерел, розробляє принципи і методи публікації документів...

Отож, Олександр Барвінський почав видавати "Руську історичну бібліотеку", що містила наукові праці з історії України у перекладах з російської та польської. Вийшло 24 томи Історії України, а започаткувала її перша писана українською мовою "Історія України" отця Степана Качали, відомого політика, мецената і співзасновника Товариства ім. Шевченка. Ця книга на десятки літ випередила Історії Миколи Аркаса та Михайла Грушевського...

Була у Барвінського родина, якою він так опікувався. Олександр Барвінський був одружений двічі. Його перша дружина Софія 1877 року померла, залишивши йому двоє дітей. Син Володимир прожив мало, а донька Ольга стала громадською діячкою. Влітку 1879 року Олександр одружився вдруге з Євгенією з Любовичів. У них народилося ще п'ять синів, з яких один помер у дитинстві, і одна донька. Неабияку шану українського народу заслужили його діти. Найстарший Богдан — відомий історик, Роман — інженер і художник, Олександр — славетний лікар, Василь — один із найвизначніших українських композиторів.

(Зазначу, що в УРЕ є невеличка згадка лише про Василя, але й тут ні слова про його 10-річне заслання до Потьми в 1947 році).

У 1888 році Олександр Барвінський переїздить до Львова. Його призначають викладачем учительської семінарії, обирають послом до віденського парламенту, галицького сойму, 1893-1918 — він член Головної Шкільної Ради — органу автономної влади в Галичині, що керував освітою. У 1917 році він досягає вищого щабля австрійської урядової кар'єри — стає членом Палати Панів. Вчений-педагог багато працює в різних громадських організаціях, записується з митрополитом Шептицьким, Лесею Українкою, графом Потоцьким. Багато зумів здобути для українців в австрійському уряді завдяки дружнім стосункам з його членами і особисто з цісарем Францом Йосифом.

Дещо з цього періоду життя Олександра Барвінського наведено в книзі Валентина Онопрієнка, Олександра Реєнта та Тетяни Щербань "Українське наукове товариство" (Київ, 1998 рік). Ось, приміром: "1891 року Олександр Барвінський був обраний послом від галицьких українців в австрійський парламент і енергійно взявся за порушення справи із заснування кафедри української історії у Львівському університеті і запрошення очолити її Володимира Антоновича... , питання було вирішено позитивно... , однак професор Володимир Антонович не наважився покинути Київ, посилаючись на похилий вік, і рекомендував замість себе на відкриту кафедру свого кращого учня, молодого Михайла Грушевського..."

Створення кафедри української історії сприяло зміцненню українського впливу в університеті. Згодом з'являється ще одна кафедра української мови на філософському факультеті, а 1892 року за великої активності Олександра Барвінського було реорганізовано Товариство ім. Шевченка в Наукове Товариство імені Шевченка з трьома секціями: філологічною, історико-філософською та математично-природничо-лікарською. Барвінського обирають головою у 1893-97 роках до часу, коли керівництво перейняв Михайло Грушевський. За редакції Олександра Барвінського виходять перші чотири томи "Записок Наукового Товариства ім. Шевченка". Пізніше Олександр Барвінський був головою мовної та археологічної комісії Товариства і залишався на цій посаді аж до самої смерті. У 1899 році Олександр Барвінський стає дійсним членом Товариства у філологічній секції. До філологічної секції, окрім нього, входили визначні українські науковці: Володимир Гнатюк — визначний етнограф, Митрофан Дикарів — етнограф, Ілля Кокоруз, Олександр Колесса, Олександр Кониський, Володимир Коцовський, Степан Смаль-Стоцький, Кирило Студинський, Іван Франко. Що не прізвище, то визначна постать в українській культурі...

І ось уже в перших томах "Записок НТШ" з'явилися праці з фізики, ботаніки, хімії, медицини професорів Івана Пулюя, Івана Горбачевського, Івана Верхратського, опубліковано фундаментальні наукові праці Олександра Кониського, а згодом вийшло 38 томів "Етнографічного збірника" і 20 томів "Матеріалів до української етнології"...

З 1891 року Олександр Барвінський, вигравши вибори до Австрійської Державної ради, а у 1894 році - до Галицького сойму, віддається більше політичній діяльності з метою відродження України. Ось фрагмент з його виступу у соймі: "Як український посол іменем тих українців, які дорогою активної політики, дорогою реальної праці бажать дивинути український нарід і довести його до кращої долі, відстоюватиму їхні права. Українці однак стоять і будуть непохитно стояти на основі національної окремішності українського народу і не спинять їх у тому ні радикали, ні москвофільство. Може кому видатись, що я зійшов на поле мовне, філологічне, з яким політика нічого не має спільного, не має з ним ніякого діла, бо то справа науки, однак, коли говоримо про збереження і розвиток української нації, про її рівноправність, то не можна тут безоглядно обминути справи української мови. Мова є власне тим сполучником, що з'єднує індивіди у різко визначені народні індивідуальності, кладе основи до її окремішного існування і дає зародок до самостійного питомого життя". Ось такі були переконання політичного діяча Олександра Барвінського.

Олександр Барвінський стає одним із творців так званої "нової ери", завданням якої було знайти порозуміння українців з поляками на основі визнання поляками українців рівноправними політичними партнерами.

Наприкінці 80-х років в Європі почало наростати напруження між двома імперіями, що могло перерости у воєнну конфронтацію. За цих умов виникла ідея створення Київського королівства під егідою Австрії, що мало різко ослабити позиції Російської імперії. Реалізація цієї програми не була можливою без приєднання симпатій польських кіл та наддніпрянських українців... До цієї ідеї схвально поставилися Володимир Антонович, Олександр Кониський та інші наддніпрянські культурні та політичні діячі... Але, як згодом з'ясувалося, польські діячі у своїй більшості (а ще більше граф Бадені) і не думали відмовлятися від своєї домінації.

Казимир Бадені — польський політик, намісник Галичини, а з 1895 року прем'єр-міністр і міністр внутрішніх справ Австро-Угорщини. Спочатку за дорученням австрійського уряду налагодив порозуміння з українцями коштом незначних поступок, а згодом змінив політику, допускаючи зловживання і збройний терор проти українців у виборах до галицького сейму і в парламент...

Не виключено, що Олександр Барвінський щиро вірив у можливе порозуміння з поляками. До того ж, з ним рахувалися. Була певна оцінка владою його політичної діяльності: цісар нагороджує орденом Залізної Корони у 1898 році, він отримує титул державного радника. Але коли все-таки згодом він переконався, що стале позитивне порозуміння між українцями і поляками є неможливим, також перейшов в опозицію. Так, в 1903 році, працюючи в парламенті тісно з Романчуком у справі оснування українського університету, він виголошує промову, в якій гостро засуджує політику поляків супроти українців, висуває домагання національної автономії для українців в Австрії...

У 1909 році Олександр Барвінський вийшов на пенсію як "державний радник, кавалер ордена Залізної Корони, член Шкільної крайової ради", і присвячує себе написанню статей, виданню підручників. Він чітко проводить лінію поєднання національного самоусвідомлення і християнського виховання. У 1911 році Барвінський створює партію "Християнсько-суспільний союз".

"Християнсько-суспільна партія, — читаємо в Енциклопедії Українознавства Володимира Кубійовича, — поміркована консервативна партія, заснована у Львові 1911 року з Католицького Русько-Народного Союзу (існував з 1896 року) під проводом Олександра Барвінського... , мала представництво в парламенті і галицькому сеймі, її органом був щоденник "Руслан". Активна у 1919-23 роках... Серед її керівників були Кирило Студинський, Дем'ян Лопатинський, Осип Маковей та інші".

Навіть в умовах Першої світової війни Барвінський постійно продовжує писати статті, в яких намагається привернути світову громадськість до думки про загальноєвропейську роль українського народу. Маючи контакти і знайомства в урядах, намагається максимально використовувати їх для справи здобуття Україною самостійності. Ось лише деякі назви статей того часу: "Світова війна і українська проблема" (1915), "Український нарід і його значення для Австро-Угорщини", "Національні і культурні здобутки українців" (Відень, 1915)...

Як тут не згадати, що інший великий українець, вчений-фізик Іван Пулюй також намагався привернути увагу світового співтовариства до долі України і її значення для майбутнього Європи. Це він написав в 1915 році ґрунтовну працю "Україна і її міжнародне політичне значення", яка не втратила важливості і до сьогоднішнього часу.

Наукова діяльність Олександра Барвінського також була належно поцінованою. 1916 року віденська "Архівальна рада" присвоює йому наукове звання — члена-кореспондента. А ще він отримує низку

почесних звань різних товариств та осередків, зокрема від архикнязя Франца Сальватора почесну відзнаку "Червоного Хреста". У 1917 році Барвінського іменують досмертним членом австрійської Палати Панів (Сенату). Але найвищою вершиною його громадсько-політичної діяльності була участь, як члена австрійського Сенату, 18 жовтня 1918 року у нарадах Української Національної Ради, що проголосила на західно-українських землях українську державу. В цьому часі і виявилось непримиренне ставлення вченого і політика Олександра Барвінського до польських окупантів. Він стає Секретарем (міністром) віровизнання і керівником Секретаріату Освіти. За короткий час існування ЗУНР намітив багато планів і почав їх реалізацію.

Останні роки свого життя Олександр Барвінський присвятив написанню підручників, а головню "Споминів з мого життя", виданих у двох томах перед Першою світовою війною. Але репресивна радянська машина не минула родину Барвінських. Зошити, а їх було 50, "віддали" на зберігання до відділу рукописів Академії наук у Києві. Сина Василя, відомого українського композитора, разом з дружиною Наталею Пуллой було відправлено на 10-річне заслання до Мордовії, а його твори, що здебільшого існували у рукописах, були спалені, як, певно, й архів Івана Пулюя... У 1947 році було заарештовано і заслано на 10 років і наймолодшого сина Олександра, котрий був лікарем, організовував відділ охорони здоров'я в уряді Ярослава Стецька.

Отакими крутоярами повела доля славетну українську родину. Олександр Барвінський став справді визначальною постаттю в українській культурі, науці. Чи не найкраще про нього сказав Богдан Лепкий у статті до його 75-річчя: "Всіх цих здобутків... добувся Олександр Барвінський не широким жестом, грізною поставою та ефектом, як більше важкою, невтомною, по-українськи впертою роботою протягом 60-ти літ життя. Придбавши собі навіть серед ворогів славу чесного, мудрого і розважного чоловіка, він як міг старався щось придбати для здійснення своїх національних ідеалів, для реалізації своєї програми. Не опозицією, а лиш реальною роботою старався добути неодна, чого ніхто другим ніяким другим методом не міг здобути... Це називалося політикою угодовою, за яку на нього не раз сипалися громи непорозуміння. Угодовим був Барвінський до якоїсь міри у способах, а ніколи в цілях і стремліннях. Він від молодости до нинішнього сивого волоса був українцем-самостійником, народовцем у найкращому значінні цього слова."

Багато тертя і каміння стрічав цей невтомний діяч-українець на довгому шляху своєї громадської праці. Але заслуги його на полі української культури величезні і безсумнівні...."

Помер Олександр Барвінський 25 грудня 1926 року, на 80-му році життя. Похований у родинній гробниці на Личаківському цвинтарі.

Поминальне слово отець Дем'ян Лопатинський почав зі слів з листа святого Павла: "Боротьбою доброю я боровся, дорогу скінчив, віру зберіг. Впрочім заховано для мене вінець справедливости, котрий віддасть мені Господь того дня, судія справедливий". І далі продовжив: "Життя його ціле, від літ молодости аж до останньої хвили, се вірна служба Христу і своєму українському народові... Се личність велика, знаменна, загально знана із-за невсипучої праці і всесторонньої діяльності..."

Нехай же українська земля, яку він так любив, для якої так трудився, якої історію, тяжкі і світлі хвили, так вірно змальовував, буде йому легкою. Вічна пам'ять великому, заслуженому і невтомимому народному робітникові".

Можна тільки побажати нашій суспільності, щоб таких витри-валих і безкорисливих "робітників" було серед неї якнайбільше.

Література:

1. Енциклопедія Українознавства. / Гол. ред. д-р Володимир Кубійович. — Молоде життя. — 1955. — Т. 1. — С. 93.
2. Купчинський О. Вогнище української науки і культури. // Вісник Фонду Смакули. — 1998. — Ч. 2(4). — 36-40.
3. Петришин С. Сага роду Барвінських. // Вісник НТШ. — 1994. — Ч. 6-7, 8-9, 10-11.
4. Петришин С. Олександр Барвінський. // Львів: Академічний Експрес. — 1997. — 150 с.
5. Петришин С. Брати Барвінські. // Ювілейна книга Української гімназії в Тернополі. — Тернопіль-Львів. — 1998. — С. 649-652.